

90 år sedan Oktoberrevolutionen

– *Vi får inte låta lura oss av den gravlika tystnad som råder i Europa idag. Europa är på brädden fyllt av revolution*

Lenin skulle bli sannspådd snabbare än han anade när han i januari 1917 när han i exilen i Schweiz blickade ut över det Europa där skyttegravarna sträckte sig från Nordsjön till Medelhavet.

Mindre än ett år senare – den 7 november eller 25 oktober efter den gällande ryska kalendern – kunde han till stormande applåder förklara för de församlade delegaterna från Petrograds fabriker och kaserer: ”I Ryssland måste vi nu ägna oss skapandet av en proletär socialistisk stat. Längre leve den socialistiska världsrevolutionen!”

Under natten hade den bolsjevikledda Petrograd-sovjeten, huvudstadens arbetar- och soldatråd börjat ta kontroll över staden. När Lenin talade till sovjetens delegater på eftermiddagen var det bara en tidsfråga innan den störtade regeringens öde var beseglat. Regeringschefen Alexander Kerenskij hade redan flytt huvudstaden.

Sent samma kväll inleddes den andra allryska sovjetkongressen i ett Petrograd som nu helt var i händerna på de upproriska arbetarna och soldaterna. Kongressen, vars majoritet utgjordes av Lenins bolsjeviker, övertog formellt makten i det arbetande folkets namn och tillsatte en revolutionsregering kallad Folkkommisariernas råd. Den antog också de dekret som bekräftade två av revolutionens hörnstenar: Fred och jord.

I dekretet om freden föreslog sovjetkongressen ”*alla krigförande folk och deras regeringar att genast inleda underhandlingar om en rättvis, demokratisk fred*” för att få slut på det första världskriget – eller ”det stora kriget” som det kallades i folkmun fram till dess det visade sig bara vara det första stora blodbadet under 1900-talet. Dekretet om jorden förklarade all privat jord nationaliserad utan kompensation, och gav alla som ville bruka den rätt att göra det.

”Revolutionen är oundviklig”

Den bolsjevikledda resningen i Petrograd var kulmen på en dramatisk utveckling som fått en krigstrött befolkning att välja revolutionens väg. Från det andra krigsåret, 1916, hade krav på bröd och fred vuxit sig allt starkare i takt med att krigets påfrestningar började bli övermäktiga.

Den ryska överklassen var inte blind inför den annalkande stormen, däremot var den oförmögen att stoppa den. Det enda de förmådde var vanmäktiga anklagelser och palatsintriger riktade mot Nikolaus II och hans tyskfödda hustru, om man nu inte betraktar det sjabbiga mordet på Grigorij Rasputin i december 1916 som en kraftfull handling. Den försupne och korrupte charlatanen betraktades av tsarparet som en *staretz* eller ”helig gammal man” och betrodd rådgivare, och kom därför att bli ett av de främsta hatobjekten inom hovkretsarna.

Rodzianko, ordförande för Duman (det tsarryska parlamentet) såg sig till slut tvungen att varna Nikolaus:

”- Jag har varnat Ers majestät. Jag är övertygad om att inom tre veckor kommer det att blossa upp en revolution som sopar bort Er från tronen, Ni kommer inte att vara tsar längre...
- Varifrån har ni fått det där? Frågade tsaren.
- Från hela situationen som den utvecklats sig.
- Nå, Gud kommer att...
- Gud kommer ingenting alls, revolutionen är oundviklig.”

Rodzianko, som var förtvivlad över hans eget öde var bundet till autokraten och hans sönderfallande regim, hade bara fel på en punkt. När han äntligen samlat mod nog att våga konfrontera tsaren med den annalkande revolutionen, var det inte tre veckor kvar – utan två! I början av mars blev missnöjet och vreden till en oemotståndlig flod.

Den 8 mars (23 februari efter den gällande ryska almanackan) gick Petrograds arbetarkvinnor ut på gatorna bakom paroller som ”*Bröd!*”, ”*Ned med kriget!*” och ”*Ned med tsaren!*”. Deras protester, som tagit alla politiska riktningar på sängen, fick fördämningarna att slutgiltigt brista. En dag senare hade 200 000 arbetare gått ut i strejk och gatudemonstrationerna tilltog i antal och storlek. Den 11:e mars, samma dag som tsaren lät upplösa Duman, ägde de första myterierna rum i Petrograds stora garnison.

Inom loppet av några dagar föll Romanov-dynastins månghundraåriga regim samman utan att ett finger höjdes till dess försvar. Den enda tanke som tycktes genomsyra tsarens alla ämbetsmän, gendarmer och generaler var: Rädde sig den som kan!

Stödd av ingen – utom sin ultramonarkistiska hustru som redan i december uppmanat honom att följa Ivan den förskräckliges och andra hårdföra föregångares exempel: ”*krossa dem alla*” – såg sig tsaren tvungen att avgå. ”*Omkring mig förräderi, feghet och svek*”, kommenterade han bittert i sin dagbok kvällen efter sin framtvingade tronavsägelse. Ironiskt nog var det så många, till och med bland hans egna ämbetsmän, uppfattat Nikolaus styre.

Han överlämnade tronen till sin bror storfurst Michail som dock illa kvickt släppte anspråken på tronen, i synnerhet som ingen var villig att garantera hans säkerhet. Men den romanovska ätten tillhörde redan historien. I Petrograd hade redan dumans provisoriska kommitté nervöst utsett en provisorisk regering med uppgift att styra landet i avvaktan på att en konstituerande församling skulle sammankallas. Regeringen leddes av prins Lvov, en liberal jordägare, och dominerades av de borgerliga som ville fortsätta det krig som framkallat revolutionen.

Sovjeterna

I avsaknad av en egen stark social och politisk bas var den nya regeringen helt beroende av stödet från sovjeterna eller råden. Sovjeterna hade först framträtt under 1905 års misslyckade revolution och hade nu på nytt återskapats som massornas eget parlament.

Petrogradsovjeten, den viktigaste sovjeten i landet, hade som mest 3 000 delegater valda av arbetarna och soldaterna i huvudstadens fabriker och kaserner (vilket kan jämföras med Moskvasovjeten, landets näst viktigaste, som hade drygt 600 delegater.) På grund av valordningen kom dock stadens 150 000 man starka garnison att ha dubbelt så stor representation som stadens cirka 450 000 arbetare, samtidigt som mindre arbetsplatser kom att bli mycket bättre representerade än de större. Detta kom till att börja med att gynna de mer moderata och kompromissvilliga krafterna, i synnerhet som de militära delegaterna inledningsvis ofta var mindre radikala än den stora massan av soldater.

Eftersom mönstret var detsamma i praktiskt taget hela landet var det därför ingen tillfällighet att sovjeterna till att börja med dominerades av det socialrevolutionära partiet (SR) och mensjevikerna. Båda dessa partier – där det ena, SR, hade sina rötter i den ryska populismen, och det andra, mensjevikerna, identifierade sig med den internationella socialdemokratin – var helt inställda på att stödja den provisoriska regeringen och hålla revolutionen inom en parlamentarisk borgerlig republiks ramar.

Miljukov, det borgerliga kadetpartiets främste ledare, berömde dem för deras återhållsamhet: ”De socialistiska partierna har idag en betydligt rimligare syn på problemen i den ryska tillvaron... de tycks ha dragit lärdom av många av det förflutnas läxor och det är för dem ett axiom att den ryska revolutionen lika litet som andra moderna eller tidigare revolutioner

innebär en seger för socialismen ... och att denna revolution i det stora hela är politisk och – för att använda deras terminologi – borgerlig...”. Han var nämligen bekymrad över att arbetarna visade sig så ”mottagliga för förkunnelsen om en omedelbar socialistisk omvandling genom att arbetarklassen erövrar regeringsmakten”.

Aprilteserna

Även högerflygeln inom bolsjevikpartiet – 1912 hade bolsjevikerna eller rättare sagt bolsjevik-riktningen inom den ryska socialdemokratien brutit med mensjevikerna och upprättat en självständig organisation – stödde i praktiken den provisoriska regeringen. Eftersom de kom att dominera partiets ledande organ kom de också att sätta sin prägel på partiets politik under de första veckorna, trots vänsterflygelns fräna protester mot deras kompromissvilliga politik.

I april återkom dock Lenin från sin mångåriga exil utomlands, och högerflygeln som väntat sig att partiets obestridde ledare skulle ta vänstern i örat, fick en rejäl chock. Lenin visade sig stå på partiets yttersta vänsterflygel och förespråka en klar och otvetydigt brott med alla eftergifter gentemot den provisoriska regeringen. Han förklarade att *”det speciella med den existerande situationen i Ryssland är övergången från revolutionens första stadium, som gav makten till bourgeoisin på grund av proletariatets otillräckliga organisering till dess andra stadium, som måste ge makten till proletariatet och de fattigaste bondeskikten”*. Målet var inte, som SR, mensjevikerna och bolsjevikernas högerflygel förespråkade, att upprätta en parlamentariskt styrd republik på kapitalistisk grundval *”utan en republik av arbetar-, lantarbetar- och bondesovjeter, nerifrån och upp”*.

Rena rama trotskismen, utbrast den förbluffade bolsjevikhögern när Lenin lade fram sina *”Aprilteser”*. På sätt och vis var anklagelsen sann. Leo Trotskij, Petersburg-sovjetens berömde ordförande under 1905 års revolution, hade gjort sig känd för att hävda att det var möjligt att genomföra en proletär revolution i det efterblivna Ryssland, förutsatt att den vann stöd hos befolkningsmajoriteten, bönderna, och dessutom fick stöd av den europeiska arbetarklassen. Trotskijs teori om den ryska revolutionens karaktär och uppgifter var den första formuleringen av den permanenta revolutionens teori – senare skulle dess upphovsman generalisera den till att vara giltig för hela den koloniala och halvkoloniala världen.

Det som nu skiljde Lenin och Trotskij åt var bara formuleringar eftersom även Lenin betonade de internationella förutsättningarna (ett villkor som han skulle återkomma till gång på gång under åren framöver). Denna förskjutning i Lenins perspektiv banade också väg för Trotskijs anslutning till bolsjevikpartiet. Där kom han snabbt kom att uppfattas av partiets fotfolk som en av deras främsta ledare.

Efter den första förvirringen svängde partimajoriteten snabbt i Lenins riktning. Omsvängningen var inte bara ett uttryck för Lenins ofantliga auktoritet inom bolsjevikpartiet, utan också det faktum att Lenin gav ord åt det perspektiv som många medlemmar, och en betydande del av de ryska arbetarna, spontant upplevde var det enda riktiga.

Beväpnade med ett klart och attraktivt svar började bolsjevikpartiets inflytande snabbt att växa på bekostnad av socialrevolutionärerna och mensjevikerna. I synnerhet som missnöjet med den provisoriska regeringen började att tillta. Regeringen visade sig, trots byten på ministerposterna, inte bara oförmögen att få kontroll över den allt mer sönderfallande ekonomin. Dess ovilja att avsluta det impopulära kriget gjorde inte saken bättre.

Julidagarna

En allvarlig kris inträffade dock i mitten av året, när de radikala arbetarna och soldaterna i Petrograd otåligt försökte forcera utvecklingen genom att ta saken i egna händer.

Bolsjevikledningen som gjorde bedömningen att ett resningsförsök i Petrograd i det läge som rådde var dömd att bli en isolerad händelse som lätt skulle kunna slås ner, lyckades dock med möda förhindra en öppen revolt.

Bolsjevikpartiet kunde dock inte undgå att försvagas av regeringssidans vildsinta motattack. Den drog sig inte för att anklaga Lenin för att vara tysk spion (och ”hittade” lämpligt nog ”bevis” för detta)! Flera partiledare, däribland Trotskij, fängslades och partiets press undertrycktes. Lenin som först varit beredd att överlämna sig till myndigheterna valde dock med partiets godkännande att gå under jorden. Han sökte skydd i det närbelägna Finland, som fortfarande var en rysk provins.

Redan efter några veckor började dock partiets inflytande öka på nytt, trots att delar av partiledningen, inklusive Lenin, under en kort period tenderat att se mörkt på den aktuella situationen. Regeringen som befann sig i kris ombildades under ledning av socialrevolutionären Kerenskij, som försökte framställa sig som den ”starke man” landet behövde.

Kornilovs kuppförsök

Som en spegelbild av strömkantringen vänsterut ägde dock en motsvarande åsiktsförskjutning rum på motsatta sidan av det politiska spekrat.. I allt snabbare takt övergav bourgeoisin regeringen och började leta efter ett alternativ som skulle kunna sätta stopp för ”oroligheterna”. De trodde sig ha funnit en lämplig diktatorskandidat i arméns nyutnämnde överbefälhavare Lavr Kornilov, en medioker militär som blivit hjälteförklarad efter en lyckad rymning ur ett ungerskt fångläger. Enligt en generalskollega som kände honom väl, var han *”en man med ett lejons hjärta och ett fårs hjärna”*.

I slutet av augusti försökte Kornilovs anhängare genomföra ett kuppförsök och ta kontroll över Petrograd – därtill uppmuntrade av Kerenskij, som dock backade ur när det gick upp för honom att Kornilov inte tänkte sig att låta honom fortsätta spela första fiolen. Försöket, som om det lyckats kunnat bli en vändpunkt i den revolutionära utvecklingen, kollapsade dock på grund av det bolsjevikledda motståndet. Kuppförsöket blottlade definitivt den provisoriska regeringens maktlöshet och befäste bolsjevikernas ställning som det dominerande partiet i huvudstaden. Men det var inte bara Petrograd bolsjevikerna var starka.

Det parti som haft cirka 20 000 medlemmar när det kunde överge sin underjordiska tillvaro i början av året, stöddes nu av majoriteten av de ryska arbetarna. Redan i september hade det större stöd än någon av sina motståndare i praktiskt taget alla industricentra i landet – och hade dessutom vunnit ett betydande stöd bland soldaterna i ledet. Som Suchanov, en vänstermensjevik, som först avskrivit bolsjevikerna som en politisk faktor efter juli-händelserna, noterade i sin revolutionskrönika:

”För massorna hade bolsjevikerna blivit till deras eget folk, därför att de fanns där och tog ledningen i såväl detaljfrågor som de allra viktigaste frågorna. De hade blivit till det enda hoppet ... massorna levde och andades tillsammans med bolsjevikerna.”

I slutet av oktober beslöt bolsjevikledningen – efter intensiva påtryckningar från en alltmer otålig Lenin – att läget nu var moget att störta den provisoriska regeringen och göra slut på den dubbelmaktssituation som rått sedan tsarens fall genom att överföra all makt i sovjeternas händer.

Maktövertagandet

På eftermiddagen och natten före den andra allryska sovjetkongressens öppnande den 25 oktober besatte Petrograd-sovjeten en rad strategiska platser runt om i staden. Den provisoriska regeringen, som isolerad och maktlös tryckte i Vinterpalatset, greps först på

natten. Bara Kerenskij, som dagarna innan inbillat sig att han lätt skulle kunna slå ner ett bolsjevikiskt resningsförsök, lyckades slinka undan och förmå general Krasnov att sätta in sina kosacker mot Petrograd. Krasnov misslyckades dock lika gruvligt som Kornilov före honom och överlämnades istället av kosackerna till bolsjevikerna

Det totala antalet människor som fick sätta livet till översteg inte femton personer. I Moskva däremot tog maktövertagandet nästan en vecka att genomföra och uppnåddes först efter hårda och blodiga strider, där regeringsanhängarna inte drog sig för att ställa till massakrer på de sovjet-anhängare som tillfångatagits eller gett upp.

Inte ens spårvagnstrafiken avbröts i Petrograd och på revolutionens första morgon tog Lenin spårvagnen till Smolnyj, bolsjevikpartiets högkvarter. I fickan hade han det förslag till dekret om jorden som antogs senare på kvällen och skulle vara av avgörande betydelse för att vinna böndernas breda massa.

Den explosiva jordfrågan

Ty det faktum att bolsjevikerna stod i ledningen för den ryska arbetarklassen skulle inte vara tillräckligt för att behålla makten i ett land där den överväldigande majoriteten av befolkningen utgjordes av bönder – om de inte hade kunnat erbjuda denna majoritet vad den så tydligt ville ha: Jord!

Det parti som efter revolutionen i mars fått böndernas stöd var SR. Men samtidigt som motsättningarna fördjupades i städerna mellan arbetarna och borgarna, skedde en liknande utveckling på landsbygden. I motsvarande grad ökade spänningarna inom SR vars partiledning dominerades av anhängare till den provisoriska regeringen. SR sprängdes på hösten och dess radikala vänsterflygel, som hade böndernas öra, bildade ett självständigt parti.

Genom bolsjevikernas och SR-vänsterns gemensamma stöd till en radikal jordreform, och deras sedermera kortvariga men formella allians i form av en koalitionsregering, knöts arbetarnas och böndernas krav samman och gav den nya regeringen legitimitet i böndernas ögon.

Egentligen ställde sig bolsjevikerna och SR-vänstern bara bakom den spontana resning som ägde rum på landsbygden. Böndernas revolt mot de stora jordägarna som utgjort tsarväldets ryggrad, underblåstes av den krigströtta och demoraliserade krigsmaktens sönderfall. Landsbygden fylldes av hundratusentals beväpnade desertörer.

Genom att ställa sig bakom böndernas revolt och legalisera deras angrepp på de stora jordägarna, visade bolsjevikerna att de klart skiljde sig från de partier som backat upp den provisoriska regeringen. Inte ens SR:s ledning hade varit berett att tillfredsställa böndernas krav på jord – trots att partiet till och med hade krävt en radikal jordreform inskrivet i sitt program.

Bolsjevikernas radikala jordpolitik svarade dessutom mot de egalitära åsikterna hos miljontals *raskolniki* eller gammaltroende bönder som betraktat tsaren som Antikrist. De kom att acceptera ”*Oktoberrevolutionen som det direkta förverkligandet av deras religiösa drömmar*”, citerade Trotskij en välinformerad källa i sitt klassiska verk *Den ryska revolutionens historia*. Tillsammans lär *raskolniki* ha utgjort en fjärdedel av Rysslands kristna befolkning vid tiden för Oktoberrevolutionen.

Arbetarmakt

Den nya regeringen fortsatte det bygge som sovjetkongressen inlett. I snabb takt antogs en rad beslut som klart visade sovjetregeringens klasskaraktär:

Åttatimmarsdagen, som redan införts på många fabriker av arbetarna själva, blev lag: ackordsersättning avskaffades; ett socialförsäkringssystem skapades; skyddslagstiftning som begränsade kvinnoarbete och barnarbete infördes.

Bara några dagar efter maktövertagandet antogs ett dekret om arbetarkontroll över produktionen som lagfäste arbetarnas insyn och vetorätt i den ännu så länge privatägda industrin.

Regeringen antog också ett dekret om minoritetsbefolkningarnas rättigheter, och förbjöd som första land i världen all diskriminering av kvinnorna och tillerkände dem fulla medborgerliga rättigheter.

Den snabba takten i lagstiftningsarbetet handlade lika mycket om entusiasm som om att så snabbt som möjligt klargöra för befolkningen vad den nya regimen stod för.

Upplösning

Själva maktövertagandet hade varit en förhållandevis enkel historia. Nu stod revolutionsregeringen inför den betydligt komplicerade frågan om att överleva vid makten. Den nya regimen första större utmaning var frågan om den konstituerande församlingen, vars uttalade syfte varit just att ge Ryssland en ny konstitution. Den provisoriska regeringen hade försökt förhålla dess sammankallande så länge som möjligt, medan bolsjevikerna envetet krävt dess snara inkallande.

Kort efter maktövertagandet hölls äntligen val till den konstituerande församlingen. Men valresultatet resulterade i revolutionsmotståndarna fick majoritet; SR och mensjevikerna fick tillsammans 62 procent av de omkring 36 miljoner röster som avgivits mot 25 procent för bolsjevikerna.

Det är möjligt att ett senarelagt val med sänkt rösträttsålder – vilket Lenin krävt men inte fått gehör för inom bolsjevikledningen – hade resulterat i en annan sammansättning, som inte minst speglat radikaliserings på landsbygden och det växande stödet till den socialrevolutionära vänstern. SR hade splittrats först efter valet och då först hade SR-vänstern framträtt som ett självständigt parti. Detta var något som otvivelaktigt gynnat SR:s högerflygel. Valet visade i vilket fall som helst att industristädernas majoritet och mer än halva armén stod bakom bolsjevikerna.

Ställda inför fullbordat faktum valde bolsjevikerna att upplösa församlingen sedan den försökt visa att den konstituerande församlingens majoritet var motståndare till den revolution som hade arbetarnas och bondemassornas stöd. Att erkänna församlingens legitimitet hade inneburit att överlämna makten åt revolutionens motståndare. Ett steg som inte bara var otänkbart med tanke på de verkliga styrkeförhållandena, utan antagligen också splittrat såväl bolsjevikpartiet som sovjeterna.

Efter en dags förhandlingar, under vilka majoriteten som väntat förkastade sovjetregeringen och dess åtgärder, och både bolsjevikerna och vänster-SR lämnade församlingen, upplöstes den. En av medlemmarna av vaktstyrkan förklarade att vakterna var trötta och ledamöterna därför måste lämna lokalen. Församlingen upplöstes i förvirring alltmedan åhörarna på balkongerna unisont vrålade: ”*Det räcker! Det räcker!*” Först dagen därpå upplöste sovjetregeringen formellt församlingen.

Brest-Litovsk

För att få slut på kriget inledde revolutionsregeringen omedelbart förhandlingar med centralmakterna – Tyskland och Österrike-Ungern. Dessa fördes i Brest-Litovsk, en polsk stad

som nu kontrollerades av tyskarna efter att ha tillhört Ryssland sedan Polens styckning på 1700-talet.

Förhandlingarna kom omedelbart att utlösa en allvarlig kris inom bolsjevikpartiet. En flygel av partiet, som kallade sig för vänsterkommunisterna, ville föra ett *”revolutionärt krig”* mot centralmakterna och betraktade varje tanke på ett fredsavtal som ett förräderi. Majoriteten slöt dock till slut och med stor tvekan upp bakom Lenins krav på att ett fredsavtal skulle undertecknas. Lenin fick dock majoritetens stöd för sin ståndpunkt först sedan tyskarna återupptagit krigföringen och ryckte fram utan att stöta på annat än marginellt motstånd.

Men det var inte bara bolsjevikvänstern som stegrade sig. Vänster-SR hoppade av från sovjetregeringen i protest mot bolsjevikernas *”kompromissvillighet”*. I augusti försökte de till och med störta bolsjevikerna genom en kupp som inleddes med att de mördade de tyske ambassadören, greve Mirbach. Även Lenin utsattes för ett attentat genomfört av socialrevolutionären Dora Kaplan och blev allvarligt sårad.

Trots att sovjetregeringen tvingades gå med på hårda villkor, vann den ändå betydelsefulla politiska poänger genom att hela skulden för krigets fortsättning kom att ligga på centralmakterna. Dessutom blev världen varse vad en *”tysk fred”* egentligen innebar. I Tyskland där krigströttheten redan var utbredd möttes den hårda fredsöverenskommelsen av stora proteststrejker.

Inbördeskrig

Efter att ha avvärjt hotet från centralmakterna kunde nu bolsjevikerna koncentrera sin energi på att vinna den väpnade kamp om makten som följt på den konstituerande församlingens upplösning.

I Finland, vars självständighet erkänts av den ryska revolutionsregeringen, krossades de finska arbetarnas revolutionära resning av de *”vita”* borgarna med stöd av en tysk armé under von der Goltz. I själva Ryssland formerade sig en rad kontrarevolutionära *”vita” arméer*. Både centralmakterna och ententen – Frankrike, England och USA – gav militärt och ekonomiskt stöd åt olika antibolsjevikiska politiker och generaler. Sammanlagt lär 14 stater ha intervenerat på de antibolsjevikiska krafternas sida.

I mars 1918 ockuperade brittiska styrkor Murmansk under förevändning att de ämnade skydda de militära stora förråd som fanns där mot tyskarna. De brittiska styrkorna utökades snart av franska och amerikanska. Månaden efter den brittiska ockupationen av Murmansk ockuperade japanerna Vladivostok, de japanska styrkorna utökades ett kort tag därefter med brittiska och amerikanska. I juli ockuperades Arkhangelsk av ententen.

Men det yttre trycket försvagades dock snabbt. I oktober 1918 bröt Österrike-Ungern samman och i början av november störtades det tyska kejsardömet av krigströtta soldater och arbetare. Efter ryskt mönster tog arbetar- och soldatråd makten över hela landet. De tyska arbetarna utmanövrerades dock av en ohelig allians mellan höger- eller *”majoritetssocialdemokraterna”*, ledda av Friedrich Ebert, och den monarkistiska generalstaben, men för tillfället var den tyska imperialismen ur leken. I motsats till det ordnade återtagandet på västfronten, utvecklades det tyska återtagandet i öster till en panikartad flykt som kostade tusentals tyska soldater livet.

Ententen, handikappades inte av revolutioner men väl av den utbredda krigströttheten och den till synes ohejdbara *”bolsjevikiska smittan”* som undergrävde disciplinen hos de styrkor de skickade till Ryssland. I april 1919 gjorde franska matrosar som stationerats i Svarta havet myteri. I slutet av 1919 återstod bara de japanska och amerikanska styrkorna i Vladivostok, resten hade dragits tillbaka. Ententen handikappades också av den enorma entusiasm som

Oktoberrevolutionen mötte även inom arbetarklassen i entente-länderna, och som ledde till krav på att interventionsstyrkorna skulle dras tillbaka.

Röda armén

Men även om solidariteten värmdes – och inte minst spelade en viktig roll för Kommunistiska internationals tillkomst i mars 1919 – så var det nödvunget att skapa en armé förmögen att krossa de vita styrkorna på slagfältet.

Den gamla kejsrerliga krigsmakten var totalt oanvändbar som instrument för ett revolutionärt krig. Klasskonflikterna skar i själva verket tvärs igenom krigsmakten och tog sig uttryck i djup och ömsesidig misstro mellan de meniga, som var hämtade från arbetar- och bondeled, och officerskåren som i huvudsak kom från jordägarklassen. Den ömsesidiga hade inte minst befästs av kontrasten mellan å ena sidan den brutala disciplinen och soldaternas halvältande tillvaro och, å den andra, officerskårens privilegier.

Men den gamla krigsmakten förklarades inte bara av klassmotsättningar, den befann sig som tidigare nämnts i fullständig upplösning. Redan före Oktoberrevolutionen hade miljontals soldater deserterat. Efter revolutionen ökade antalet deserteringar lavinartat. Detta inte minst på grund av att många bönder nu skyndade hem för att delta i den utlovade jordomfördelningen.

Genom ett näst intill under av organisationsförmåga och improvisation byggdes *”Arbetarnas och böndernas röda armé”* upp under ledning av Trotskij som övertagit posten som krigskommissarie i regeringen. Den nya armén tog sin utgångspunkt i de så kallade Röda gardena – väpnade arbetargrupper – och olika militära styrkor som vunnits för bolsjevikernas sak. När man väl upprättat en stabil och pålitlig kärna kunde man övergå till att massinkalla folk.

Även den gamla arméns officerare inkallades eftersom Röda arméns ledning insåg att den inte kunde vara utan deras militära fackkunskaper. Men officerarna fick finna sig att kommendera under övervakning av speciellt utsedda kommissarier.

Trots tvånget var det många av dessa officerare som helhjärtat vanns för Röda arméns sak. Ett exempel, som nämns av Victor Serge – en anarkist som anslutit sig till bolsjevikerna – i sin revolutionshistorik, var general Nikolajev. När Nikolajev erbjöds möjligheten att byta sida efter att ha tillfångatagits av den kontrarevolutionäre generalen Judenitj, vägrade han. Han dömdes därför till döden. Med repet kring halsen skall den forne tsar-generalen ha deklarerat: *”Länge leve Röda armén! Jag förklarar att jag har tjänat arbetarna och bönderna till mitt sista andetag!”*

Patriotism

Patriotism var också ett skäl till att man kunde vinna över en stor del av den gamla officerskåren. I samband med den nybildade polska statens angrepp på Ryssland i april 1920 anslöt sig den tidigare överbefälhavaren Brusilov till Röda armén och uppmanade alla officerare ur den gamla krigsmakten att göra sammanledes. Han hade levt som privatperson i Moskva under inbördeskrigets första år, men när polackerna gick till angrepp flammade den gamle mannens patriotism upp och fick honom att ställa sig till bolsjevikregeringens förfogande. Brusilov slutade sina dagar som kavalleriinspektör i Röda armén.

När Röda armén var som störst omfattade den över 5 miljoner man. Detta kan jämföras med de cirka 600 000 man som de vita förfogade över när de var som starkast sommaren 1919. Till den vita sidan kommer ytterligare minst cirka 300 000 man i form av interventionsstyrkor från Ententen och dess allierade från sammanlagt 14 länder.

Siffran ger dock en falsk bild av Röda arméns faktiska stridskapacitet. I själva verket var förhållandet mellan stridande förband och bevaknings- och underhållsstyrkor i Röda armén ofta ett till fyra. Röda armén lär dessutom aldrig ha förfogat över mer än en halv miljon gevär.

Den enorma ansvällningen av icke-stridande förband bottnade i det faktum att rödarmisterna var tvungen att leva på vad de kunde pressa fram ur det område de opererade i, likt de trashanksartade sansculott-arméer som i början av 1790-talet slog dåtidens kontrarevolutionära rojalistiska arméer i grunden och räddade den franska revolutionen.

Den röda terrorn

Den röda krigsmakten kompletterades dessutom av Tjekan eller den ”*Extraordinära kommissionen för kamp mot sabotage och kontrarevolution*” under polacken Feliks Dzerzjinskijs ledning. Tjekan var inget annat än sovjetregimens säkerhetspolis och som alla säkerhetspoliser ett ytterst tveeggat och kontroversiellt vapen.

Till att börja med hade bolsjevikerna behandlat sina motståndare med förbluffande mildhet. Flera av den häktade provisoriska regeringens ledamöter släpptes, och även de officersaspiranter som försvarat den provisoriska regeringen frigavs mot löfte om att de inte skulle ta del i något väpnat motstånd. När samma officersaspiranter organiserade ett misslyckat försök till väpnad resning bara några dagar senare, släpptes de på nytt! Till och med de officerare som iscensatt massakrerna på avväpnade sovjet-anhängare i Moskva gick fria! Så även Krasnov som kom att bli en av de ledande kontrarevolutionära generalerna under inbördeskriget. Visserligen förbjöds Kadet-partiet, men det sågs som en temporär åtgärd och flera av dess tidningar fortsatte att utkomma.

Man kan dessutom peka åtskilliga exempel på hur bolsjevikerna till och med försökte hålla tillbaka spontana utbrott av våldshandlingar som när folkkommisarien Krylenko förgäves ingrep för att försöka förhindra lynchningen av general Dukhonin, krigsmaktens överbefälhavare.

Denna återhållsamhet upphörde dock snart. En av de uppenbara orsakerna var avrättningarna av bolsjeviker som fallit i händerna på olika kontrarevolutionära krafter. Inte minst attentaten mot flera av bolsjevikledarna kom vågskålen att väga över, däribland mordet på Volodarskij i juni 1918, mordet på Uritskij i augusti och, som redan nämnts, Dora Kaplans attentatsförsök mot Lenin.

Bolsjevikerna svarade med att proklamera ”*den röda terrorn*” – i direkt analogi med den franska revolutionens mest desperata och samtidigt mest radikala fas, ”skräckväldet” 1793-1794 – och släppte loss tjekan. På kort tid avrättades tusentals ”*kontrarevolutionärer och ’vitgardister’*”. Allt eftersom inbördeskriget grep omkring sig stegrades terrorn från såväl den kontrarevolutionära som den röda sidan i en spiral av glödande och oförsonligt hat, underblåst av ständigt nya våldshandlingar och offer. På det planet skiljer sig inte det ryska inbördeskriget från andra inbördeskrig, varken förr eller senare.

Att förstå är dock inte detsamma som att acceptera. Hur historiskt och psykologiskt förklarlig den röda terrorn än är, hur nödvändigt det än var att bekämpa en väpnad och skoningslös kontrarevolution som inte väjde för något i väg av illdåd, kan det knappast ursäkta handlingar i stil med de av Bela Kun iscensatta massavrättningarna av tusentals besegrade vita som kapitulerat sedan de utlovats amnesti. Massakrer vars yttersta syfte var att få en ”*karaktärs-svag och föga omdömesgill revolutionär*” att försöka ”*framstå som ’Järnmannen’*” – som Victor Serge formulerade det i en bitande karaktäristik av den forne ledaren för den kortlivade ungerska rådsrepubliken.

Än mer så som det är ofrånkomligt att medlen alltid påverkar målen. Ju brutalare och urskiljningslösare ett samhälle eller en regim försvarar sig, dess mer förråande – och nedbrytande – effekt har det på samhällets och de inblandades moral och psyke. Detta obönhörliga dialektiska samband kom oundvikligen att påverka den ryska revolutionens fortsatta utveckling.

Komintern

Fram till krigsutbrottet 1914 hade merparten av den internationella arbetarrörelsens partier varit samlade i den Andra internationalen. Till följd av majoritetens svek mot de uttryckliga utfästelser de gjort att förhindra ett imperialistiskt krig, förklarade Lenin redan kort efter krigsutbrottet att internationalen kollapsat. Han hade istället manat till bildandet av en ny proletär international *"befriad från opportunism"*.

Det var dock först 1919 som en konferens samlades i Moskva för att ta ställning skapandet av en ny international. Konferensen var på sätt och vis föga representativ. Bolsjevikerna var de enda som representerade en masströmning inom arbetarklassen.

Trots detta beslöt konferensen, på initiativ av bl a de svenska deltagarna, att grunda den Kommunistiska internationalen. Den ende som reste invändningar var det tyska kommunistpartiets representant, Hugo Eberlein. Han hade fått i uppdrag av Rosa Luxemburg att argumentera mot ett grundande just då. Eberlein lade dock ned sin röst när det stod klart att han var ensam om sin ståndpunkt.

Inom loppet av några år skulle Kommunistiska internationalen vinna massanslutning och bli en betydande riktning inom den internationella arbetarrörelsen. Faktum var att dess största medlemsorganisation utanför Sovjetrepubliken kom att bli det tyska kommunistpartiet. Kominterns energiska försvar av en ryska sovjetstaten skulle bidra till revolutionens överlevnad och seger.

Krigskommunismen

Inbördeskriget fick också den ryska ekonomin att slutgiltigt bryta samman. I ett förtvivlat försök att få kontroll över ekonomin förstatligade bolsjevikerna alla företag, och började tvångsrekvirera spannmål till städernas svältande befolkningar. Denna i grund och botten desperata politik av rekvisitioner, ransoneringar, extrem centralisering, chockmetoder och ständiga improvisationer, kom att gå under namnet krigskommunism.

Spannmålsrekvisitioner kunde dock inte annat än stöta bort bönderna, i synnerhet som den ofta tog sig helt okontrollerade former och lämnade dem helt barskrapade. Det växande missnöjet hölls dock delvis tillbaka av att många bönder insåg att bolsjevikerna utgjorde deras enda skydd mot de gamla jordägarnas återkomst.

Allt eftersom inbördeskriget fortskred och knappheten bredde ut sig, började även många arbetare känna en växande frustration över en situation som bara tycktes erbjuda krig, ransoneringar och hungersnöd. Inte så få gav bolsjevikerna skulden och lyssnade med ny uppmärksamhet på deras kritiker.

Enpartistaten tar form

Det var desto lättare att ge bolsjevikerna skulden som det inte längre fanns några andra politiska partier som stödde sovjetmakten – även om man måste komma ihåg att det delvis var en synvilla eftersom andra revolutionära strömningar som mesjrajontsij – den riktning som Trotskij och utbildningskommissarien Lunatsjarskij tillhört – gått upp i partiet och nu tillsammans med de gamla partimedlemmarna kallade sig för kommunister, vilket var det

namn partiet antagit 1918. Detsamma gällde folk från rad andra riktningar som mensjevik-internationalisterna, anarkisterna och vänster-socialrevolutionärerna.

Inom partiet existerade dessutom av och till en rad oppositionella strömningar, varav en av de starkaste hade varit de vänsterkommunisterna som 1918 förespråkade ett revolutionärt krig med Tyskland istället för att acceptera den tyska diktat-freden. Men ingen av dessa riktningar hade ens för ett ögonblick övervägt att bryta med partiet – även om vänsterkommunisterna för ett kort ögonblick funderat på att placera Lenin i husarrest (vilket en av deras dåvarande ledare, Bucharin, generat erkänt långt efter händelserna för Lenin.) De var dessutom vana vid att kunna föra fram sina åsikter och argumentera för dem i partiet, som hade en lång tradition av öppna meningsbrytningar och sällan tvekade att inkludera representanter för partiminoriteter i sina ledande organ. Kombinationen av öppen debatt och disciplin i handling när beslut väl var fattat, var för övrigt ett av nyckelelementen i partiets sammanhållning och slagkraft.

Lika lite som bolsjevikerna ansett att ett monolitiskt parti var något eftersträvansvärt hade de ansett att sovjetstaten skulle vara en enpartistat. Omedelbart efter maktövertagandet hade bolsjevikerna erbjudit vänster-socialrevolutionärerna att ingå i den nya revolutionsregeringen och välkomnade alla partier och grupper som stödde maktövertagandet. Vänster-SR hade först avböjt erbjudandet för att bara några veckor senare bilda en koalitionsregering med bolsjevikerna.

Inbördeskrigets logik kom dock att pressa sig på med obönhörlig kraft. Gradvis kom alla andra riktningar att undertryckas till dess bolsjevikerna återstod som den enda tillåtna politiska partiet. Än mer så som inte ens de radikala mensjevik-internationalisterna kunde förmå sig till att ta steget fullt ut och helhjärtat ställa sig bakom sovjetmakten. För bolsjevikerna var det dessutom lätt att betrakta alla som inte helhjärtat var med dem som motståndare – i synnerhet som de var väl medvetna om att *”ett medlemskort i partiet innebär något som liknar en kandidatur till [den kontrarevolutionäre generalen] Denikins galgar”*, som en rapport från partiets centralkommitté till en partikonferens uttryckte det hot som hängde över alla partimedlemmars huvuden.

Kronstadtrevolten

När väl de vita var besegrade och kriget med Polen gått i stå, exploderade det pyrande missnöjet i öppen låga. En strejkvåg svepte över städerna, samtidigt som landsbygden kokade av revolter. Bara i den europeiska delen av Ryssland fanns ett femtiotal upprorshärdar. Söder om Moskva i Tambov-området stod den höger-socialrevolutionäre läraren Antonov i ledningen på en bondearmé som uppgick till flera tiotusentals man.

Det är i det här sammanhanget man skall förstå Kronstadtrevolten i mars 1921. Bolsjevikerna som själva börjat ompröva krigskommunismen, stod plötsligt inför ett öppet myteri i vad som länge uppfattats som en av dess verkliga fästen, marinbasen och fästningen Kronstadt, som skyddade Petrograds inlopp. Kronstadt-matroserna krävde en *”tredje revolution”* för att få slut på bolsjevikernas styre. De krävde fria val till sovjeterna och slut på tvångsrekvisitionerna.

Revolten kom att sammanfalla med bolsjevikpartiets 10:e kongress som föregåtts av en offentlig och mycket frän debatt om perspektiven. Trots sina meningsskiljaktigheter slöt bolsjevikerna fronten. Hundratals kongressdelegater från såväl majoriteten som oppositionella riktningar som Arbetaroppositionen och Demokratiska centralister, anslöt sig till de styrkor som under Tuchtatjevskijs befäl stormade det befästa Kronstadt. Till och med Victor Serge, som ansåg att *”Kronstadt hade rätt”*, slöt upp bakom partiet: *”Om den bolsjevikiska diktaturen föll, skulle vi snart ha kaoset över oss, och med kaoset skulle vi få bonderesningar*

och blodbad på kommunister, och vips skulle vi ha emigranterna tillbaka och till slut en ny, antiproletär diktatur.”

Den 10:e partikongressen beslöt att överge krigskommunismen till förmån för den Nya Ekonomiska Politiken (NEP). Den innebar ett slut på rekvisitionspolitik. Bönderna ålades att leverera en fast procentsats av sin skörd till staten, resten fick de behålla och sälja på marknaden. Privat handel och industri i mindre skala tilläts. Staten behöll dock kontrollen över ekonomins nyckelinstitutioner.

Krigets förödelse

På våren 1921 stod bolsjevikerna som segrare. Men segern hade vunnits till ett mycket högt pris. Landet befann sig i ett kaotiskt och desperat läge efter nästan sju år av mer eller mindre oavbrutet krig sedan det första världskrigets utbrott i augusti 1914. 13 miljoner människor hade dött, miljontals hade lemlästats.

Ekonomi gick på sparlåga – om ens det – samtidigt som handeln med omvärlden så gott som upphört till följd av de kapitalistiska makternas blockad. Landet svält och i en del områden drevs hungrande och desperata människor till kannibalism. De folkrika jordbruksområdena vid Volga plågades av en den värsta hungersnöd som någonsin drabbat området, mot slutet av 1921 uppgick antalet nödlidande enligt officiella siffror till 36 miljoner.

Åren av krig och social upplösning kunde inte annat än lämna djupa psykologiska spår. Ett exempel på detta var de tusentals föräldralösa barn som drev omkring i stora gäng och skoningslöst plundrade och mördade alla som råkade hamna i deras händer.

Deklassering

Den segrande regimen makt vilade på en ytterst tunn bas. Sovjeterna var tomma skal och den arbetarklass som burit bolsjevikpartiet till makten fanns inte längre, den var som Lenin öppet erkände ”*deklasserad*”. Inbördeskriget och produktionens sammanbrott hade upplöst arbetarklassen som kollektiv och skingrat den åt alla håll.

Av 3 miljoner industriarbetare – revolutionens proletära murbräcka – 1917 återstod 1,2 miljoner 1920-21, varav en stor andel var arbetslösa. Tusentals och åter tusentals arbetare – bland de mest klassmedvetna och självuppoffrande – hade stupat vid fronterna, andra hade sugits upp av den ständigt svällande administrationen av staten och dess krigsmakt. Inte så få arbetare hade lämnat de svältande städerna och återvänt till den landsbygd de lämnat i sin ungdom. De flesta större städer såg sitt befolkningsantal sjunka drastiskt. Speciellt hårt drabbat var Petrograd som förlorade långt mer än hälften av sin befolkning.

Men situationen var värre än vad dessa siffror anger, eftersom de arbetare som fanns kvar i produktionen kom att i varierande utsträckning att upphöra att fungera som klass-kollektiv till följd av den katastrofala ekonomiska situationen. För att överleva tvingades de att ägna sig åt byteshandel, svarta börs-affärer, och till och med ren stöld(!) för att komplettera de hopplöst otillräckliga ransoneringarna. Allt handlingar som tillsammans med den desperata situationen bara kunde bidra till en psykologisk eller mental de-klassering.

Byråkratisering

Det var ofrånkomligt att även bolsjevikpartiet förändrades av krigets villkor. I allt större utsträckning var det partiapparaten som styrde, samtidigt den alltmer kom att befolkas av människor som präglats av krigsårens hänsynslöshet och kommandometoder, och som dessutom saknade djupa politiska insikter.

Dessa var kanske på sitt sätt var hängivna revolutionen, men det kunde man knappast säga om den ofrånkomliga grupp av karriärister och cyniker som såg medlemskap i partiet som

språngbräda till en karriär i staten. Inte så sällan hade de i likhet med en Vysjinskij, ett förflutet i något av de partier som besejrats av bolsjevikerna eller i den gamla statsapparatusens byråkrati. Vysjinskij, som 1917 varit mensjevik, var åklagare i de beryktade Moskva-processerna mot Lenins medarbetare i slutet av 30-talet. Det var han som på krävt att de forna revolutionsledarna skulle *"skjutas som galna hundar"*. Efter väl förrättat värv slutade han sitt liv som Sovjetunionens representant i Förenta Nationerna.

Många inom bolsjevikledningen var väl medvetna om problemet, däribland inte minst Lenin: *"Vi kastade ut de gamla byråkraterna"*, förklarade han inför Petrogradsovjeten i mars 1919, *"men de har kommit tillbaka" ... "de bär ett rött band i sina knapphål och kryper in i varma hörn. Vad göra åt det? Vi måste bekämpa detta avskum om och om igen och om avskummet har krupit tillbaka måste vi om och om igen städa upp, jaga ut det, hålla det under övervakning av kommunistiska arbetare som vi känt i mer än en månad och mer än ett år."*

Med karaktäristisk rättframhet undantog han ingen, inte ens sig själv, från kritiken: *"Vi vet inte hur vi skall genomföra en offentlig rättegång för ruten byråkrati: för detta borde alla av oss, och i synnerhet Folkkommisariatet för rättvisa, hängas i stinkande rep. Och jag har ännu inte förlorat hoppet att vi en dag kommer att hängas för detta, och välförtjänt så"*, förklarade han i ett brev till Aleksandr A Bogdanov, en före detta ledare för bolsjevikernas ultravänster sedermera partilös och vetenskapsman, vilken åtnjöt stor respekt bland de bolsjevikiska veteranerna.

Stalin

Men trots hårda inträdeskrav för partimedlemskap, regelbundna gallringar av medlemsstocken, och mängder av andra ansträngningar att hålla kommunistpartiet rent från karriärister och korrupta element, var byråkratiseringsprocessen ohejdbar. I synnerhet som partiet inte längre bars upp av en levande bas – och som dessutom dess *"gamla garde"*, de två-tre procent som tillhört bolsjevikpartiet före februarirevolutionen 1917 och som många av dem innehade viktiga positioner inom partiet, började falla offer för processen.

En nyckelperson i den byråkratiska urartningsprocessen var *"gammelbolsjeviken"* Josef Stalin, som från 1922 var partiets generalsekreterare. I motsats till Jakov Sverdlov, partiets begåvade organisatoriske ledare under revolutionsåren – som 1919 dött i den så kallade spanska sjukan, en virusepidemi som enbart i Europa lär ha skördat 14 miljoner människors liv – använde Stalin sina vidsträckta maktbefogenheter till att främja sin egen klick.

De första stegen på vägen mot revolutionens urartning var tagna. Men det säger en del om revolutionens livskraft att det skulle kräva nästan ett årtionde av förtal, utrensningar och andra förföljelser gentemot anhängarna av revolutionens ursprungliga program innan den stalinistiska byråkratin satt säkert i sadeln.

Anders Hagström